

ВИКОРИСТАННЯ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ У МОНІТОРИНГУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2001 Р.

О. Л. Копиленко

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, директор Інституту
законодавства Верховної Ради України*

Б. В. Кіндюк

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії
та історії держави і права Тернопільського
національного економічного університету*

Актуальність теми дослідження пов'язана з тією обставиною, що побудова і функціонування незалежної, демократичної, правової держави Україна потребує ефективної законодавчої бази. Одним з основних актів, за допомогою якого регулюються суспільні відносини та встановлюються міри покарання, є Кримінальний кодекс. Прийняття цього акта у 2001 р. стало значною подією в політичному, економічному і суспільному житті України, яка визначила подальший розвиток законодавства про кримінальну відповідальність на наступний історичний період. Важливою відмінністю КК Украї-

ни 2001 р. (далі – КК України) від КК УРСР 1960 р. є деідеологізація, деміфологізація, а також істотна гуманізація системи покарань шляхом масштабної декриміналізації деяких видів діянь. З метою більш детального вивчення структури та побудови КК України може бути використаний моніторинг, який є однією з форм системи оцінки, аналізу стану, практики застосування нормативно-правового акта. У теперішній час з'явилась методика розрахунку кількісних показників нормативно-правових актів, які дають можливість отримати більш детальне уявлення про обсяг матеріалу. Такий підхід

дозволяє порівняти між собою за допомогою цифрових характеристик різні нормативно-правові акти. З іншого боку, така методика моніторингу дає змогу перейти від описового характеру досліджень до визначення кількісних показників. Виходячи з цього, в даній статті робиться спроба застосувати систему цифрового моніторингу для дослідження КК України.

Аналіз публікацій показує, що питання моніторингу досліджували Ю. Арзамасов, В. Баранов, Т. Галієв, Ю. Градова, А. Дертев, П. Добродумов, І. Жужгов, Е. Зайчук, В. Косович, Я. Наконечний, М. Нарбінова, І. Онищук, Ю. Тихо-

миров, Н. Турецький, Н. Черногора, Д. Шнайдер, І.Шутак та ін. Використання кількісних показників з метою проведення моніторингу нормативно-правових актів розпочалось у 20-х рр. минулого століття В. Ширяєвим та М. Гродзинським, які проводили розрахунки кількості розділів, статей, виходячи з різних видів злочинів, які містились в КК РРФСР 1926 р. Такі розробки були продовжені у теперішній час О. Копиленком, Б. Кіндюком, А. Золотарьовою, Ж. Дзейко, які досліджували особливості побудови історичних пам'яток права та природоохоронних актів.

Метою роботи є проведення моніторингу Кримінального кодексу України 2001 р. на підставі розрахунків кількісних показників.

Викладення матеріалів дослідження слід розпочати з того, що моніторинг правового простору та правоохоронної практики є важливою формою застосування законодавства з метою з'ясування відповідності законодавчого акта запланованому результату. На думку І. Онищука, інститут моніторингу та оцінки ефективності нормативно-правових актів почав свій розвиток в сфері права з 60-х рр. минулого століття і поступово увійшов в усі сфери юридичної науки і практики [2, с. 15].

Термін «моніторинг» прийшов з англійської мови, але має латинську основу. Слова «*monere*», «*monitor*», «*monitories*», «*monitum*», «*monitus*» є однокореневими та багатозначними. Одне із значень слова «*monere*» – карати; «*monitor*» – наглядач; «*monitorius*» – попереджуючий; «*monitum*» – вказівка; «*monitus*» – повідомлення. Нині існує значна кількість різних підходів до визначення цієї категорії, однак, незважаючи на різноплановість думок вчених, абсолютна більшість вважають моніторинг оцінкою якості нормативно-правових актів. Так, як

зазначає І. Шутак, під правовим моніторингом розуміється систематична, комплексна діяльність, спрямована на спостереження, аналіз, оцінку чинного законодавства і практики його застосування з метою підвищення ефективності законодавства та його подальшого прогнозування [6, с. 836]. Виходячи з цього, зміст такого методу, як моніторинг, може бути розширений за рахунок використання у ході його проведення кількісних показників нормативно-правового акта. Згідно з поставленими завданнями, цифровий моніторинг поєднує в собі два процеси: а) проведення розрахунків кількісних показників актів; б) виявлення особливостей їх побудови та викладення матеріалу. Таким чином, механізм проведення моніторингу може отримати новий вектор свого розвитку за допомогою використання системи кількісних показників, запропонованих О. Копиленком та Б. Кіндюком [3, с. 8]. Ця методика базується на проведенні розрахунків кількості знаків, які знаходяться в статтях, главах, розділах, та їх загальну кількість в нормативно-правовому акті. Позитивною стороною такого підходу є можливість переходу від описового характеру проведення моніторингу до аналізу кількісних показників, що дозволяє виконати порівняння між собою різних за змістом нормативно-правових актів.

У цій статті реалізується таке завдання, як проведення цифрового моніторингу на підставі дослідження кількісних показників КК України. Історія прийняття КК України розпочалась у 1992 р., коли розпорядженням Кабінету Міністрів України було створено робочу групу з провідних вчених та практиків. В результаті проведених робіт був підготовлений проект КК, який у 1996 р. і 1997 р. обговорювався на робочих засіданнях експертів Ради Європи – представників Нідерландів, Італії, Швеції,

Швейцарії, Португалії та інших країн, які дали йому позитивну оцінку. Одночасно з цим проект КК розглядався на багатьох міжнародних науково-практичних конференціях та семінарах, що проводились в Києві, Харкові, Одесі, Львові та інших містах України.

Розгляд особливості побудови КК необхідно розпочати з викладення змісту методики проведення моніторингу нормативно-правового акта. До її змісту входять такі положення: 1) розрахунки загальної кількості знаків $\sum X_i$; 2) загальне число статей N ; 3) середнє число знаків \bar{X} , що припадає на один розділ; 4) кількість знаків в кожному розділі X_i , виражене в абсолютних та відносних величинах (%); 5) розрахунки величини ексцентриситету ϵ , який представляє собою відношення між максимальною і мінімальною кількістю знаків в окремих статтях чи розділах; 6) коефіцієнт асиметрії C_s показує, в якій частині графіка $\sum X_i = f$ (кількість Розділів), в лівій чи правій знаходиться основна частина матеріалу; 7) виділення пріоритетних напрямків, тобто таких розділів, на які припадає найбільша кількість знаків.

Розгляд змісту кодифікованого акта показує, що КК України включав такі елементи: найменування – Кримінальний кодекс, що відображає предмет його регулювання, дату прийняття – 5 квітня 2001 р., назву органу, який його прийняв – Верховна Рада України, підпис Президента України. Автори документа використали підхід до поділення акта на Загальну та Особливу частини, який раніше застосовувався в Російській імперії та в радянській Україні. Такий поділ був використаний авторами «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р., в якому текст акта ділився на загальну частину у вигляді розд. І «Про злочини, проступки та покарання взагалі» та особли-

ву частина, яка містила розд. II-XII. Аналогічним чином, у Кримінальному уложенні 1903 р. також чітко відокремлювались загальна частина, якій присвячувалась гл. I «Про злочинні діяння та покарання взагалі» та особлива частина. В свою чергу, таким поділом характеризувались радянські кодифіковані акти КК УСРР 1922 р., КК УСРР 1927 р., КК УРСР 1960 р. Радянські юристи змінили назву «Уложення» на «кодекс», що повинно було доводити відсутність зв'язку між дореволюційним та радянським правом. Разом з тим, на думку П. Фріса, термін «кодекс» є більш точним за своїм значенням й універсальним за сферою вживання, ніж «Уложення», прийняті у 1845-1903 рр., які діяли на українських землях у складі Російської імперії [5, с. 93]. Автори КК України зберегли назву документа – кодекс, єдину нумерацію статей, розділили його на загальну та особливу частини, але їх нумерація велась окремо, тобто нумерація розділів Особливої частини не продовжує нумерацію розділів Загальної частини.

Розглядаючи структуру кодифікованого акта, необхідно вказати, що є не досить коректним застосування поділу тексту Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України на розділи без поділу їх на глави. Розгляд історії створення кримінальних кодексів показує наявність різних підходів з причини того, що у КК УСРР 1922 р. та КК УСРР 1927 р. використовувався поділ лише на розділи, а КК УРСР 1960 р. ділився на глави. Як вказує Ж. Дзейко, використання розділів без поділу їх на глави є суттєвим недоліком, який знижує ефективність використання таких актів [1, с. 261]. Інтерес викликає та обставина, що кримінальні кодекси інших республік колишнього СРСР є більш досконалішими через те, що вони містять поділ на розділи та глави. Наприклад, в КК Російсь-

кої Федерації міститься 12 розділів та 34 глави; в КК Республіки Білорусь – 15 розділів, 37 глав; в КК Республіки Казахстан – 7 розділів, 16 глав; в КК Республіки Азербайджан – 12 розділів, 35 глав; в КК Грузії – 15 розділів, 59 глав.

Наступним етапом дослідження є практичне застосування методики з метою дослідження кількісних показників КК України.

I. Проведені розрахунки показали, що документ складається із загальної кількості знаків – 323929 зн., має чотирирівневу будову «Кодекс – частина – розділ – стаття», сумарна кількість розділів – 35, з них до Загальної частини входять 15, до Особливої – 20. Сумарна кількість знаків у Загальній частині складає 80043 зн. (24,7%), а в Особливій – 243886 зн. (75,3%), а їх співвідношення дорівнює 3,05.

II. Кодифікований акт складається з 447 статей, з яких до Загальної частини входять 108, а до Особливої – 339, тобто їх співвідношення складає 3,13. З точки зору юридичної техніки, представляє інтерес порівняти цей показник з кількістю статей, які включені до змісту Кримінальних кодексів країн колишнього СРСР. Так, у КК Російської Федерації кількість статей складає 361, у КК Республіки Білорусь – 466, у КК Республіки Казахстан – 393, у КК Республіки Азербайджан – 353, у КК Грузії – 415,

тобто кількість статей в КК України 2001 р. відповідає діапазону коливань загальної кількості статей Кримінальних кодексів інших пострадянських держав. Розподілення кількості статей в кодифікованому акті відрізняється значним ступенем нерівномірності з причини того, що більш ніж 30 статей містяться в чотирьох розділах – II, VII, XVIII, XIX Особливої частини. Дослідження градації, до складу якої входять кількість статей від одної до п'яти, показує, що до цієї групи входять розд. I, IV, V, VII, XIV Загальної частини та розд. IV, X, XIV Особливої частини, які разом складають вісім розділів. Таким чином, з 35 розділів вісім мають незначну кількість статей, що свідчить про нерівномірність розподілення матеріалу.

III. Середнє число знаків \bar{X} у розділах кодексу є співвідношенням між загальною кількістю знаків у кодифікованому акті і кількістю розділів, яке становить $\bar{X} = 9255$ зн. (рис.1).

IV. Розрахунки кількості знаків в розділах КК показало, що найбільша кількість знаків припадає на розд. VII «Злочини у сфері господарської діяльності», який складає 32334 зн. чи 10% від загальної кількості знаків.

З метою встановлення розподілення кількості знаків в розділах документа був побудований рис. 1, який показує коливання кількості знаків по розділах.

Розгляд кривої коливань, на яку накладено пряму лінію, показує середню кількість знаків, що дає змогу оцінити ступінь нерівномірності розподілення актового матеріалу. Так, ліва частина графіка від розд. I до розд. XV показує незначний обсяг матеріалу, кількість якого розташована значно нижче середньої лінії, та лише один випадок, коли цей показник вище \bar{X} (рис.1). Значно більша амплітуда коливань та їх кількість перевищення \bar{X} спостерігається в центральній та правій частинах кривої. На центральну частину графіка припадає максимальне значення кількості знаків та два локальних максимуми, а на праву частину кривої – чотири локальних максимуми. Такий характер кривої показує, що автори документа не змогли рівномірно розподілити матеріал всередині нормативно-правового акта.

V. Кількісним показником, який відображає розмах коливань величин, є ексцентриситет (ϵ), значення якого отримано як відношення максимальної кількості знаків – 32334 зн. та мінімальної – 908 зн., тому $\epsilon = 35,6$.

VI. З метою встановлення особливості розподілення кількості знаків в статтях були виконані розрахунки коефіцієнта асиметрії C_s , який показує, в якій частині акта – правій чи лівій – зосереджена найбільша кількість матеріалу. Виконані розрахунки показали, що основна маса матеріалу зосереджена в правій частині нормативно-правового акта, а коефіцієнт $C_s = 1,3$. Такий результат показує високий ступінь нерівномірності розподілу матеріалу всередині акта. При цьому акт містить п'ять розділів, обсяг яких перевищує 5%, та шість розділів, обсяг яких складає менше 1%; у градацію 1-2% матеріалу увійшло 11 розділів; у групу 2-3% – 7 розділів; у градацію 3-4% вхо-

дить 4 розділи; у наступну групу 4-5% – 2 розділи; градація 5-6% містить 3 розділи; 6-7% – 2 розділи, та більше 9% – 1 розділ. Таким чином, найбільша кількість розділів увійшла до градації 1-2% матеріалу, тобто автори документа не змогли рівномірно розподілити матеріал в загальній частині нормативно-правового акта.

За допомогою кількісних показників можна дослідити недоліки побудови кодифікованого акта. Як вказує В. Сташис, на першому місці в Особливій частині Кримінального кодексу розміщено розд. «Злочини проти основ національної безпеки», що передбачає низку суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із загальнонаціональними інтересами [4, с. 8]. На думку вченого, цей розділ потребує свого доповнення, адже саме національна безпека спрямована на захист життєво значущих інтересів особи, а також суспільства і держави від зовнішньої та внутрішньої загрози. Розрахунки кількісних показників підтверджують точку зору вченого, оскільки цей розділ складається лише з 3815 зн. чи 1,18% від загальної кількості знаків акта. Отже, цей розділ потребує значного збільшення обсягу матеріалу.

Позитивним моментом КК України є наявність розд. VIII «Злочини проти довкілля», в якому систематизовані злочини, пов'язані з охороною природи, але, враховуючи важливість цих питань, кількість знаків цього розділу лише 12773 зн. чи 3,94%, що недостатньо та потребує збільшення. Для порівняння вкажемо, що у Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. злочини проти природи розташовувались в ст. ст. 89, 90 гл. II «Злочини проти соціалістичної власності» Особливої частини, в ст. ст. 158-163 гл. VI «Господарські злочини», в ст. ст. 199, 207, 228 гл. IX «Злочини проти по-

рядку управління», які склали 12260 зн. чи 3,6% від загального обсягу КК УРСР 1960 р. Недоліком побудови кодифікованого акта є відсутність систематизації майнових злочинів, які входять до змісту розд. V, VI, VII, XI, XV, XVIII, XIX Особливої частини, що значно ускладнює правозастосовну діяльність.

Запропонована авторами методика може бути використана з метою встановлення пріоритетних напрямків відповідальності за скоєні злочини. Проведені розрахунки показали, що у Кримінальному кодексі 2001 р. найбільша кількість знаків припадає на розд. VII Особливої частини «Злочини у сфері господарської діяльності» – 32289 зн. (10%), до складу якого входить 36 статей. Другим за розміром є розд. XIX Особливої частини «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», який містить 20556 зн. (6,3%) та складається з 34 статей (табл. 1).

Такий підхід законодавця показує зміни в правовій політиці незалежної України, оскільки у Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. найбільшою за кількістю знаків була гл. XI «Військові злочини» Особливої частини, яка складалася з 17836 зн. чи 14,9% від загального обсягу матеріалу.

За результатами проведеного дослідження необхідно вказати:

I. Цифровий моніторинг кількісних показників нормативно-правових актів є ефективним засобом дослідження нормативно-правових актів, що доводиться на прикладі КК України.

II. Розподіл матеріалу всередині акта відрізняється значною нерівномірністю. Його основний обсяг розташований в правій частині кривої коливань суми знаків.

III. Пріоритетним напрямком є відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності,

яка складає 10% від загальної кількості матеріалу.

IV. На підставі дослідження кількісних показників доведе-

но, що свого доповнення потребує розд. I Особливої частини, в якому розглядаються злочини проти основ національної безпе-

ки, яким присвячено лише 1,18% матеріалу, а також злочини, пов'язані зі сферою охорони природи, обсяг яких складає лише 3,94%. ■

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2001 Р.

Нормативно-правовий акт	Розділ	Пріоритетні напрями Особливої частини	Кількість		%
			Знаків	Статей	
КК України 2001 р.	VII	Злочини у сфері господарської діяльності	32289	36	10
	XIX	Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)	20556	34	6,3

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження : моногр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 360 с.
2. Онищук І. І. Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики : моногр. / І. І. Онищук. – Івано-Франківськ – Дрогобич : Коло, 2017. – 512 с.
3. Копиленко О. Л., Кіндюк Б. В. Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженнях пам'яток права / О. Л. Копиленко, Б. В. Кіндюк // Юридична Україна. – 2016. – №№ 7-8. – С. 4-2.
4. Сташис В. В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення. Мат. міжн. наук.-практ. конф. 25-26 жовтня 2001 р. – Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 5-10.
5. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України. – К. : Атіка. 2005. – 124 с.
6. Шутак І. Д. Моніторинг правоприменения как действенное средство повышения качества правотворческой стратегии, тактики, техники / И. Д. Шутак // Юридическая техника. – 2015. – № 9. – С. 835-838.